

Naučno veće Instituta za filozofiju i društvenu teoriju

Jovan Arandžević, Mirko Blagojević, Petar Bojanić, Dušan Bošković,
Vladimir Cvetković, Kosta Čavoški, Rada Drezgić, Gordana Đerić,
Zoran Đinđić, Zagorka Golubović, Stjepan Gredelj, Božidar Jakšić,
Vojislav Koštunica, Predrag Milidrag, Aleksandar Molnar, Dragoljub
Mićunović, Natalija Mićunović, Vladimir Milisavljević, Vesna Pešić,
Milan Podunavac, Nebojša Popov, Miroljub Radojković, Mile Savić,
Ivana Spasić, Svetozar Stojanović, Milorad Stupar, Milan Subotić,
Sreten Vujović

Glavni i odgovorni urednik
Stjepan Gredelj

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
Dušan Bošković

Članovi redakcije
Jelena Đurić
Michal Sládeček

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

FILOZOFIJA I DRUŠTVO

2 (30)

Beograd 2006.

Štampanje časopisa pomoglo je
Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

YU ISSN 0353-5738

UDK 1+316

SADRŽAJ

PROSVETITELJSTVO: ISTORIJA I SAVREMENOST

- Mile Savić* Prosvetiteljstvo: kriza i preobražaj pojma 9
- Predrag Krstić* Odiseja prosvetiteljstva i Edip: subjekt, um i emancipacija u *Dijalektici prosvetiteljstva* Horkhajmera i Adorna 31
- Marjan Ivković* Fuko *versus* Habermas: Moderna kao nedovršeni projekat naspram teorije moći – neizbežna suprotstavljenost ili mogućnost komunikacije 59
- Gordana Đerić* Evropsko-prosvetiteljski i nacional-romantičarski izvori kulturnog pamćenja: refleksije u savremenim društvenim raspravama 77

NACRTI TEMA ISTRAŽIVAČKIH PROJEKATA

- Zagorka Golubović* Sociološko-antropološka analiza deficita tranzicionog procesa u Srbiji (2005–2006) i mogućnosti za razradu alternativnih projekata 91
- Božidar Jakšić* Stavovi političke i kulturne elite Srbije o Evropi krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka 107
- Michal Sládeček* Problem legitimnosti demokratije: građanstvo, participacija, deliberativnost 123
- Mirjana Radojičić* Srbija u procesima evroatlantskih integracija – između traumatičnog iskustva i real-političke nužnosti 135

<i>Petar Bojanić</i>	Tajna, tajna služba, služba državne bezbednosti: „državni razlog“ i ustanove suverenosti	149
<i>Jelena Đurić</i>	Srbija u evropskim integracijama: preobražaj identiteta	163
<i>Isidora Jarić</i>	Rekonfiguracija hegemonih modela (muških i ženskih) rodni uloga u procesu transformacije srpskog društva	175
<i>Natalija Mićunović</i>	Rodni aspekti društvenih promena	191

STUDIJE I ČLANCI

<i>Milan Subotić</i>	Male nacije: Hrohova tipologija nacionalnih pokreta	201
<i>Nikola Božilović</i>	Identitet i značenje stila u potkulturi	233

PRIKAZI

<i>Zagorka Golubović</i>	René Passet, <i>L'illusion néo-libéral</i>	253
<i>Milan Subotić</i>	Milica Bakić-Hayden, <i>Varijacije na temu 'Balkan'</i>	261
<i>Gordana Đerić</i>	Milica Bakić-Hayden, <i>Varijacije na temu 'Balkan'</i>	267

PROSVETITELJSTVO: ISTORIJA I SAVREMENOST

GEHEIMNIS, GEHEIMDIENST, STAATSSICHERHEITSDIENST.

Die „Staatsräson“ und die Institutionen der Souveränität

Zusammenfassung

Im Text dieses Projekt wird das Wort „Geheimnis“ ausschließlich in Zusammenhang mit dem Staat und der „*Ragion di Stato*“ /Staatsräson/ gedacht. Die unterschiedlichen Formen und Transformationen des Geheimnisses und des Verbergens bilden eine der grundlegenden Quellen und Bedingungen für die Souveränität. Die berühmte Fiktion von der Schwierigkeit, das „*mystery in the soul of state*“, die Shakespeare, Bacon, Thomasius, Kant und Heidegger verwenden, zu erklären, könnte der Beginn eines anderen Verständnisses der Souveränität und der Figur des Souveräns sein. Ist der Souverän ein Teil (der erste, wichtigste, überlegene usw. Teil) einer Einheit, der mystifizieren und ein Geheimnis produzieren kann? Was bedeutet „geheim“ oder für den Staat bzw. für die geheime Souveränität eines Staates zu dienen? Was ist das Staatsgeheimnis? Und ist es das Geheimnis der Verteidigung einer Einheit, die ihren Souverän etabliert und den „Terror der Souveränität“ erklärt?

Stichworte: Geheimnis, Geheimdienst, Staatssicherheitsdienst, Staatsgrund, Staatsräson, Souveränität, Souverän.

SRBIJA U EVROPSKIM INTEGRACIJAMA:
PREOBRAŽAJ IDENTITETA¹

Apstrakt: Preobražaj identiteta pred kojim se nalazi društvo u Srbiji treba da omogućiti da uspostavljanje unutrašnjeg integriteta bude u skladu sa spoljašnjom integracijom ovog društva koja će omogućiti da se ono uključi u Evropu. Koje su prepreke na tom putu i kako one mogu da budu prevaziđene, neka su od pitanja koja se postavljaju u ovom tekstu s ciljem da se osmisli temeljnije istraživanje ovih veoma aktuelnih problema koje ima društvo u Srbiji.

Ključne reči: preobražaj identiteta, diskurs kulture, integritet, integracija.

Kada je reč o društvu u Srbiji takozvani ‘period tranzicije’ ima svoj specifičan izraz i on je nesumnjivo posledica okolnosti u kojima se Srbija nalazi već drugu deceniju od kako je u Evropi počela tranzicija ‘postkomunizma’. Društvo u Srbiji od tada prolazi kroz političke i ekonomske promene, ali tek poslednjih godina postaje vidljivije da ipak dolazi do nekih menjanja u pravcu evropskih integracija. Međutim, postoje aspekti kulture prema kojima izgleda da preobražaj društva još nije zapravo počeo. U kontekstu tekućih evropskih integracija aktuelno je pitanje do koje mere je takav preobražaj moguć a da eventualna autentičnost društva ne bude poništena? U svakom slučaju, civilizacijski tokovi iziskuju izvestan oblik preobražaja koji se postavlja kao neophodan da bi društvo moglo da bude integrisano u društvenu celinu Evrope (i sveta).

Metaforično opisivanje atmosfere oko očekivanih promena identiteta društva u Srbiji, kao i pronalaženje razloga zbog kojih još uvek ne dolazi do prelaska pretpostavljenog ‘praga preobražaja’, može poslužiti za razjašnjenje postojeće problematike društva. U

¹ Ovaj tekst predstavlja predlog istraživačke teme u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost*, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (br. 149031).

kontekstu tekuće 'tranzicije', slike preobražaja se spontano računaju u dva različita pravca, zavisno od percepcije društvene političko-ekonomske situacije. S jedne strane, izgleda kao da društvo u Srbiji već dugo 'stoji na pragu' preobražaja. Razloži zbog kojih ono još nije prešlo taj prag, te zbog kojih ne dolazi do očekivanog preobražaja identiteta, tema je za istraživanje koje bi moglo značajno da poboljša (samo)spoznaju ovog društva. S druge strane, mnogi pripadnici društva u Srbiji imaju doživljaj kao da identitet ovog društva 'visi nad ponorom' preobražaja. Ta metafora ujedno predstavlja objašnjenje za dugotrajni društveni otpor promenama, kao da zahtev za preobražajem dolazi isključivo spolja, a ne da potiče iz unutrašnjih potreba društva.

Ovakav doživljaj promene identiteta zasniva se na strahu koji se sam sobom pothranjuje – strahu od ništavila samonestajanja. Zato je pravi izazov društvenoj teoriji osmišljavanje empirijskog istraživanja koje bi se usmerilo na razloge eventualne opravdanosti tog straha. Ovo postaje naročito interesantno ako se ima u vidu trajanje ovog problema kroz različite društvenopolitičke epohe. Primarni cilj takvog istraživanja bi dakle bio da ustanovi razloge koji u sadašnjem vremenskom i prostornom okruženju dovode u pitanje određene aspekte društvenog identiteta, naravno prethodno bi trebalo odrediti koji su to aspekti. Tim istraživanjem bi se napravila analiza elemenata identiteta, a takođe bi se mogli utvrditi i činioci koji predstavljaju prepreke za samouspostavljanje poželjnog identiteta društva u Srbiji. Zatim bi trebalo proveriti da li doživljavanje opasnosti i neprijateljstva i dalje odgovara značajnoj količini pripadnika ovog društva. U daljem toku bi trebalo označiti šta u kontekstu tranzicionih trendova može da predstavlja neprijatelja (spoljašnjeg i/ili unutrašnjeg) zamisli koju članovi društva imaju o tome šta njihovo društvo treba da bude. Bez bližeg razumevanja navedenih tema postoji velika verovatnoća da će nejasnosti koje u društvu omogućavaju 'lov u mutnom' i dalje opstajati kao ustaljeni vid sprečavanja preobražaja bilo u pravcu unutrašnjeg integrisanja identiteta, bilo u pravcu spoljašnje integracije u zajednicu evropskih naroda.

Uprkos navedenim involutivnim tendencijama, pretpostavka je da, u ovoj eri globalnih promena, većina pripadnika društva u Srbiji prihvata ideju preobražaja. Nakon ispitivanja u kojoj meri je to zaista slučaj, trebalo bi pokazati da li je, i koliko, razlog za to uticaj evropske

zajednice, a u kojoj je on neka vrsta projekcije proistekle iz primamljivosti evropskog životnog standarda? To bi trebalo da postane evidentno ukoliko pomenuti prelazak 'praga preobražaja' treba da postane, ne samo spoljašnji uslov za evropsku integraciju društva u Srbiji, već i motiv za njegovu unutrašnju integraciju koja podrazumeva realizaciju potencijala identiteta pogodnog za usklađivanje s društvima Evrope i sveta. Preduslov za to je da se utvrde neophodni civilizacijski elementi identiteta koji su takođe ključni kao podloga za očuvanje i prenošenje raznovrsne tradicionalne baštine kultura u Srbiji.

Promene koje je donela protekla decenija pokazale su da 'period tranzicije' u eru globalizacije nije doneo i odgovarajući preobražaj identiteta tradicionalnih kultura. Bar do skoro to nije bio slučaj sa društvom u Srbiji. Takozvani 'period tranzicije' odnosio se više na ekonomske i političke aspekte društvenih promena, a budući da su ovi aspekti *ex definitionem* odvojeni od kulture, to je ovaj vid preobražaja identiteta suštinski ostao nerešen. To je posebno izraženo kada se uzme u obzir društvo u Srbiji. U kom obliku i u kojoj meri je to slučaj sa identitetima ostalih društava mogao bi da bude predmet nekog drugog razmatranja koje bi trebalo da ima u vidu ulogu modernizacije u odvajanju kulture od ekonomije i politike.

Moderni pristup svetu je učinio da kultura prestane da bude sveopšti medijum društvenog tkanja, dok je doživljaj celine sveta, koji je počivao na odnosu prema onostranom, počeo da iščezava. Religija, koja je nekada objedinjavala ljudske delatnosti i doživlja je u jedinstveno kulturno ustrojstvo gubila je svoju moć što je fenomenalno opisano liotarovskim zapažanjem da je 's nestankom kulta – ostala kultura'. Modernost je tako pretvorila kulturu u poseban, mada širok, domen čovekovog 'simboličkog univezuma' u koji spadaju: umetnost, religija, nauka, sport, obrazovanje, slobodno vreme itd. Moderne teorije su uobičajeno pravile trodelne podele i klasifikacije društva na: 'ekonomiju tržišta', 'politiku države' i 'kulturu' nečega što se zove 'civilno društvo'.

To oduzimanje uloge koju je kultura imala u u premodernim, tradicionalnim društvima zapravo je omogućilo njenu konceptualizaciju. Kultura je tada postala predmet (samosvesnog) teorijskog proučavanja. U okviru zapadnjačke ekspanzije kapitalizma, glavna imperija modernog doba, Velika Britanija, prva je ustanovila akademske studije kulture, 'Cultural Studies'. Tek kasnije postaje

jasnije da takvo odvajanje i određivanje kulture, po kome kultura nije *ni* ekonomija, *ni* politika, govori o njenom problematičnom statusu u modernoj koncepciji društva. Mada je kultura uvek bila i ostala povezana s opšte društvenim organizovanjem koje, kao takvo, uključuje i ekonomiju i politiku, uspostavljena je opšta saglasnost da je proučavanje kulture nešto što se posmatra kao odvojeno od njih. S obzirom na značaj kulture, to je problematičan status koji ukazuje na to da tumačenje kulture ne može biti samo deo posebnog akademskog diskursa. Sama kultura je, po mišljenju A. Milnera², ono 'potisnuto drugo' dominantne društvene retorike koja je preplavljena onim što se nekada zvalo 'politička ekonomija', a sada predstavlja odvojene discipline ekonomskih i političkih nauka.

Gledano s tog stanovišta, identitet društva u Srbiji ne samo da je sveden na ovu marginalizovanu dimenziju kulture, nego je u uslovima koji su postojali u ovom društvu, kulturna tradicija imala brojnih prepreka tokom svog opstajanja. Ovo se, na primer, jasno vidi u odnosu koji u ovom društvu postoji prema individualnoj, ličnoj kreativnosti koja je bitno polazište svake vitalne kulture. Antropološka proučavanja su pokazala neodvojivu povezanost kulture i ličnosti. Ličnost je pokretački princip kulture. Kroz različite kulturne oblike ličnost transcendirira svoju sopstvenu prirodu. Posredstvom umetnosti i drugih vidova kulture ličnost svoju sopstvenu prirodu preobražava u univerzalnu.

Obično se smatra da proučavanje čoveka u konkretnom kontekstu njegove kulture predstavlja mogućnost da se shvati da je kultura ljudska tvorevina, a ne priča o bezličnim silama. Ovu ideju izražavaju i reči Vilijema Džejmsa da društvo stagnira bez impulsa individua, kao što individualni impulsi odumiru bez društvene podrške. Međutim, u slučaju društva u Srbiji ova ideja ne izgleda ni očigledno ni samorazumljivo. Otuda bi se mogao izvesti zaključak da je period vladavine 'komunizma' potro neke civilizacijske vrednosti kroz koje bi, da nije bilo tog perioda, društvo u Srbiji očuvalo svoje tradicionalne oblike i tako doprinelo zajedničkoj kulturnoj baštini čovečanstva. Ovakav zaključak izgleda prilično pojednostavljeno, jer zanemaruje činjenicu da su društvene promene rezultante veoma dugotrajnih procesa.

² Milner, Andrew 1994. *Contemporary Cultural Theory*, UCL Press

Da bi se razumelo društvo u Srbiji i način na koji je sedamdesetogodišnje trajanje socijalizma bilo prihvaćeno u ovom društvu, trebalo bi uzeti u obzir dužu istoriju nego što je ova istorija komunističkog izvrtanja opšteljudskih ideala, a koja su se događala upravo u ime tih ideala. Tako je, na primer, ideal ljudske jednakosti, pretvoren u društveni katehizis proizveo 'tradiciju' proleTERSKE uravnilovke. To se manifestovalo kroz ignorisanje ili osuđivanje kreativnih impulsa pojedinaca kad god oni nisu bili percipirani kao da odgovaraju društvenom programu. Zahtevana je 'politička korektnost', čije vaskrsavanje ponovo pratimo u savremenom globalizujućem svetu. Iskustvo društva u Srbiji svedoči, međutim, da je to jedan od načina lišavanja samosvesti i snage da se prepoznaju, prihvate i upotrebe kreativni impulsi koji mogu biti primljeni samo posredstvom individualnih članova društva.

Čime god da je bila pripremana ili koliko god da je trajala, ova negativna tradicija je postala deo preovlađujućeg mentaliteta ili takozvanog 'društvenog karaktera'. Čast izuzecima, tj. pojedincima, o čijem bi broju trebalo napraviti istraživanje. Oni su ostali nevidljivi u dosadašnjim sociološkim istraživanjima koja su samo dijagnostifikovala negativnu selekciju koju je društveni sistem kontinuirano pravio i podržavao. To je vidljivo i iz toga što urušavanje socijalizma nije uklonilo društvene navike koje su bile uspostavljene u njemu, čime je dodatno otežana promena mentaliteta. Loše navike su nastavile da postoje, a raspad države je učinio da one čak budu u nekim aspektima i pogoršane, mada je bilo jednostavno racionalno zaključiti da prosperitetu društva najviše mogu doprineti njegovi članovi, te da je društvo koje ne podržava vrednosti sopstvenih snaga obnove i napretka osuđeno da propada.

U tom smislu bi trebalo istražiti iz kojih razloga izgleda da oni koji upravljaju društvom u Srbiji ne dolaze do takvih zaključaka? Upravo oni koji u svojim rukama drže poluge vlasti na različitim nivoima dopuštaju, čak omogućavaju da mnogi segmenti društva ostanu loše organizovani i na taj način pokrivaju korupciju i traće pozitivne društvene potencijale. Period tranzicije je možda probudio nadu u privatno preduzetništvo, ali u opštoj atmosferi nesigurnih i neodređenih pravila društvo je gurnuto u lov u mutnom ili je prinuđeno da tavori i propadne u borbi s nelojalnom konkurencijom moćnijih učesnika. Uostalom, nisu svi sposobni za preduzetništvo ali je

logično da svi članovi zajednice imaju interes da svoju zajednicu organizuju kao celinu koja počiva na uvažavanju opšteg dobra. Ono bi trebalo da bude posrednički plan pozitivne sprege zajednice i jedinaca, ali upravo je opšte dobro postalo koncept koji je najproblematičniji za realizaciju u društvu u Srbiji. Kao da je ideja opšteg dobra tokom istorijskih događanja žestoko potisnuta iz svesti članova društva i to veoma često upravo onih koji nastoje da zauzimaju mesta na društvenoj hijerarhiji čineći to isključivo iz sebičnih pobuda.

Socijalističko rastakanje tradicionalnih određenja, koja su služila da omoguće jasno razlikovanje vrednosti, poslednji period tranzicije je dopunio novim raspršivanjem vrednosti koje su za vreme vladavine komunističke ideologije postale temelji svojevrstne tradicije. Analiza i komparacija ovih vrednosti, kao elemenata različitih tradicija, mogle bi pokazati njihove dubinske sličnosti, mada su one, za razliku od uočljivih i isticanih razlika, uglavnom ostale skrivene. Uprkos krahovima vrednosti i prekidima prethodnih tradicija, jedino njihovo samosvesno poimanje može omogućiti prihvatanje neophodno bolnih momenata koji obično prethode svakom procesu obnove. Ako se, umesto toga, tranzicija vidi pretežno kao nered koji nastaje menjanjem poretka, slično kao ranije socijalistička revolucija, teško se može sprečiti pojava nihilizma, a on je prepreka za konstruktivno delanje. Bitno je shvatiti šta treba činiti da situacija u koju nas dovodi takvo viđenje ostane atribut prošlosti, a ne da i dalje služi kao opravdanje i izgovor, pošto je danak koji plaćamo budućnosti već počeo.

Svaka kulturna evolucija podrazumeva samosvest, to jest, svest o različitim odnosima između onoga što osećamo kao izraz sopstvenog identiteta i onoga što nam izgleda da nije naše sopstvo. To je sposobnost da se nakon opredmećenja u svojim delima vratimo sebi da bi se preispitali ko smo. Na taj način je samosvest izvor svesti i kreativnosti. Samo je čovek sposoban da bude svestan i samo je svestan čovek u stanju da preobražava sebe i svoje okruženje. No, ako je tačno da razumevanje koje imamo o sebi jeste u izvesnoj meri pretpostavka razumevanja sveta, tačno je i obrnuto.

Za razumevanje ove teme treba prihvatiti da nijedno društvo, pa ni društvo u Srbiji, nije neki neutralan objekt antropološkog proučavanja, nego je deo globalnog sistema, čiji dominantni ljudi, kako kaže Friedman, 'konstituišu njegov kolektivni subjekt'. Zato je

svako društvo, pa i društvo u Srbiji, proizvod njegove transformativne integracije u globalni sistem. Ova interferencija s globalnim primećena je još u ranim antropološkim proučavanjima lokalnih kultura i društava transformisanih administrativnom strukturom kolonijalnog režima, pa ipak, ti uvidi nisu doveli do reformulacije antropološkog objekta.

Ranije je malo antropologa moglo da postane svesno globalne prirode svog objekta proučavanja koji je obično bio lokalnog karaktera. Antropološka tumačenja kultura bila su najčešće podređena klasifikaciji koja je za okosnicu imala čvrstu strukturu 'centar-periferija-margine'. Tek s napretkom globalizacije antropološko razumevanje postaje sveobuhvatnije jer uključuje svest o globalnom sistemu, što znači uviđanje da su antropološki subjekt i objekt međusobno aktivni delovi. Međutim, kada se ima na umu da je antropologija kao nauka i nastala posmatranjem društava 'periferije', ne čudi što je koristila kategorije 'centra' koje su ta društva izolovale od šireg konteksta. Kasniji razvoj obrazovanja doveo je do pojave lokalnih istraživača (možemo li prepoznati sebe?) koji imaju mogućnost da kritički reaguju na opciju da sopstvena društva posmatraju kroz kategorije ovakvog pogleda na svet, a tu mogućnost bi trebalo koristiti sve više. Mada se već pokazalo da ni kritički odnos ne mora nešto da promeni. To se, kako navodi Friedman, jasno vidi iz Levi-Strosovih strukturalističkih konstatacija o tome kako kapitalizam tretira ljude 'isto kao što su kolonizatori prethodno tretirali domorodačke populacije' i da 'društva koja danas zovemo 'nerazvijenim'... jesu društva čija je direktna ili indirektna destrukcija... omogućila razvoj zapadnog sveta"³. Friedman zbog toga smatra da upravo strukturalizam omogućava konceptualno zamrzavanje situacije ovih društava, čiji 'socijalni sistemi ispražnjeni od života i jesu postali hladni i ne-istorijski, a svaka preostala dinamika mogla se lako zamrznuti daljom analizom.'⁴

Ovakvo shvatanje strukturalizma nesumnjivo navodi na preispitivanje i vodi 'poststrukturalističkom', ili postmodernom pristupu aktuelnoj društvenoj problematici. U duhu toga, da bi razmišljanje o 'evropskim integracijama', kao motivacionom faktoru preobražaja

³ Levi-Strauss, 1973:315, *Structural Anthropology*, vol.2, London: Allen Lane

⁴ Friedman, Jonathan. 1994:3. *Cultural identity and Global process*. SAGE Publications, London.

identiteta u Srbiji, bilo realno, treba da uzme u obzir istoriju evropskog sveta i oblikovanja modernog evropocentričnog svetskog tržišta. Utoliko pre što se očekuje da angažman društva u Srbiji na priključenju Evropi (kojoj pripada geografski ali je u ekonomskom pogledu od nje udaljena), bude odraz evropocentričnog pogleda na svet, koji svoju dominaciju održava preko antropoloških koncepata koji su 'periferna' područja sveta, kakvo je i Srbija, smestili u okvir kapitalističkog diskursa moći. To je inicirano tokom devetnaestog veka kada je kao ideologija evropskog identiteta ustanovljen 'evolucionizam'. On je omogućio hijerarhijsko uređivanje globusa u odnosu na skalu progresa koji vodi u evropsku civilizaciju. Kritička teorija je pokazala da je taj evolucionizam bio zasnovan na prevođenju prostora u vremensku dimenziju što je omogućilo (pogrešnu) predstavu da je struktura moderne civilizacije zasnovana na evolutivnom razvoju od manje razvijenih preteča ka njoj.⁵ Tako je dakle razvoj antropologije, kao globalne društvene teorije, doveo do uvida da su u procesu uspostavljanja evropocentričnog diskursa bili prenebregnuti odnosi koji su sistemski uključeni u konstituciju (antropološkog) objekta. Ovo previđanje je otežavalo nastanak opšte svesti o širem totalitetu preko koga njegovi delovi tek dobijaju svoj pravi smisao.

Ipak, razvoj globalne svesti odmiče u procesu preobražaja. Kritika dominantnog pogleda na svet donela je ovoj eri intenziviranih globalnih procesa širinu drugačijih pogleda, odnosno mogućnost njihove sinergije, jer znamo da prost zbir drugačijih pogleda ne vodi nužno do opšte svesti. O tome nam uporno svedoči istorija generisanja ljudskih sukoba. Međutim, bitno je širenje svesti o tome da postoji mogućnost novog - kointeligentog⁶ pristupa koji globalnu kulturu angažuje na uspostavljanju dijaloga i uzajamne komunikacije. Globalni razvoj opšte svesti podrazumeva dakle promenu pristupa, kao i pogleda na svet. U novom viđenju sveta, na primer, evolucija više ne

⁵ Primena evolucione teorije na arheološke podatke pokazala je da su njeni načini objašnjenja klasifikacije i koherentne sheme izuzetno teško održivi i da se ne mogu više prihvatiti kao fiksne pozicije u univerzumu stabilnih formi. Pokazalo se da nema određene tehnologije preživljavanja koja bi odgovarala brojnim varijacijama tipova društava. Rekonstruisanje regionalnih sistema proizvodnje i razmene umesto ranijih proučavanja društvenih institucija omogućila su drugačije tumačenje društvenih transformacija. Uostalom, evolucionistička teorija ima iste probleme kao i unutrašnji modeli rasta ekonomske teorije razvoja koji ne mogu da objasne pojave ne-evolucije, ili involucije. Videti: Friedman, 1994.

⁶ <http://www.co-intelligence.org>

može biti shvaćena samo u smislu koji diktira tehnička civilizacija. Mada ne treba upasti u nerealan poricanje parametara koji bi vodili u inferioran odnos prema materijalnom i tehnološkom progresu, ipak treba shvatiti da procesi evolucije globalne svesti teže da dosegnu dimenziju duhovnosti čovečanstva.

Jačanje planetarne celine poziva na teleološko usmeravanje na kolektivnu dimenziju svesti. Perspektiva kolektivne inteligencije predstavlja nadu u ovom istorijskom trenutku krize generisane globalizacijom moderne civilizacije koja proizvodi efekte koji daleko prevazilaze uobičajenu sposobnost sagledavanja i reagovanja. Zbog toga nam je potreban viši nivo svesti koji je u stanju da koherentno integriše različitosti u nešto što je više od bilo čega do čega može doći odvojeno ili pojedinačno, kao što je umetnost orkestra mnogo više od zbira pojedinih instrumenata. Reč je o novoj vrsti kolektivnosti koja ne potiskuje individualnost, različitost i kreativnost, jer potiče od svesti kolektiva čovečanstva. To svesno konstruisanje univerzalnog čoveka ne može se postići mehaničkom univerzalizacijom. Nastojanjem na uniformizovanju celine sveta, stalnim proizvođenjem 'velike priče', modernizacija omogućava održavanje dominacije pasivizujući na marginama antropološki 'drugog'. Univerzalnost duhovne evolucije je potpuno suprotna tome. Ona je usmerena na pronalaženje sinergijskog poretka usklađujuće povezanosti koja poštuje različitost izbora i identiteta. S obzirom da identiteti u globalnim procesima pre svega predstavljaju elemente kulture, konceptualno odvojene od ekonomije i politike, to između ostalog znači da izbori individua i društva, koji su materijalno utemeljeni, treba da nađu smisao u duhovnom koje po sebi predstavlja vrhunsku kulturu. Izbori koji se čine s tog polazišta dosežu smisao i u sebi i u svetu kao celini.

Što se tiče društva u Srbiji, planirana 'strategija održivog razvoja' može doprineti postavljanju novih okvira, koji bi mogli da budu stimulatívni za razvoj opšte svesti u svim neophodnim pravcima društvenih kretanja, ukoliko ostvari kolektivnu podršku koja se odnosi i na svakodnevni život individua i društva. Uvažavanje prirodnih resursa predstavlja pri tom *conditio sine qua non* dostojanstvenog odnosa prema lokalnom i globalnom okruženju. Ovo podrazumeva odgovornost kao neophodan element duhovne evolucije identiteta kolektiva posredstvom individua koje će sebe videti kao ćelije univerzalnog čoveka.

Izbor literature:

- Atlee, Tom. 2006. *The Tao of Democracy, Using Co-Intelligence to create a world that works for all*
- Bordieu, Pierre. 1993. *La Misère du monde*. Seuil, Paris
- Daglas, Meri i Stiven Nej, *Osobe koje nedostaju, Kritika društvenih nauka, Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*
- Foucault, J. „What is Enlightenment?“
- Friedman, Jonathan. 1994. *Cultural Identity and Global Process*, Theory, Culture & Society – SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi
- ‘Izgubljeni identitet: šta je (u stvari) srpski nacionalni interes?’ Belgradum: Pentagram Press, Inc, 2000, ‘Ima li Srbija evropsku inteligenciju?’, 2001.
- Jean Francois Lyotard, *Postmoderno stanje*.
- Levi-Strauss, 1973:315, *Structural Anthropology*, vol.2, London: Allen Lane
- Milner, Andrew 1994. *Contemporary Cultural Theory*, UCL Press
- Peacock, James L. 1986. *The anthropological lens*. Cambridge University Press.
- Saul, John, Ralston. 1995. *The Unconscious Civilization*, Anansi, CBC Canada
- Simić, Pero 2003. *Srbija zemlja neobjašnjiva: svedočanstva o lomovima i samosatiranju* Beograd ; Filip Višnjjić.
- Szompka, Piotr. 1994, *The sociology of social change*, Blackwell, Oxford-UK& Cambridge USA
- Wagner, P., C. Hirschon Weiss, B. Wittroc Laidi, Zaki. 1998. *A World Without Meaning: The Crisis of Meaning in International Politics*, Institut Francais – Routlege, London and New York

Jelena Đurić

SERBIA IN EUROPEAN INTEGRATION:
IDENTITY TRANSFORMATION

Summary

Serbia's current identity transformation should make it possible to establish internal integrity which coexists with an external integration of European society. Which obstacles are on the way and how they could be surmounted? These are some of questions posed in this article with the aim to conceive more fundamental research of actual problems of the society in Serbia.

Key words: identity transformation, cultural discourse, integrity, integration.